

ІМ'Я ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ (1917 – 1920)

У 2004 році виповнилося 190 років від дня народження всесвітньовідомого українського поета Тараса Григоровича Шевченка, з ім'ям якого пов'язане становлення національної школи в Україні в період національно-визвольних змагань. Т.Г.Шевченко свого часу зробив надзвичайно багато для відродження духовності та культури рідного народу, вніс значний внесок у скарбницю вітчизняної педагогіки і тим самим заклав міцний фундамент для становлення української національної школи. Орієнтиром у будівництві нової школи в період УНР стали слова поета: "І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь!" Це означало, що школа й освіта повинні скористатися всіма здобутками зарубіжних прогресивних освітянських реформаторів і водночас створювати власну систему освіти, зважаючи на потреби своєї країни, на історичні традиції рідного народу.

На жаль, ця проблема ще не знайшла належного висвітлення в науковій літературі, і лише частково розглядалася дослідниками в сучасній історіографії¹. Метою цієї статті є висвітлення процесу створення системи національної освіти, яку здійснювали уряди УНР, органи самоврядування, громадські організації, спираючись на спадщину Тараса Шевченка, а також заходів по вшануванню його пам'яті.

Українська революція 1917 р. дала могутній поштовх становленню й розвитку національної школи в Україні. У зв'язку з цим О.Гайленко в газеті "Українська Ставка" писав: "Український народ уже увірував в заповіді свого пророка, зірвався за їх здійснення до бою, став до праці і ніякі сили вже не звернуть його з того шляху до щасливого майбутнього, до правди, сили і волі у своїй хаті"².

Уже навесні 1917 р. органи самоврядування, громадські організації, учителі України проводили активну роботу зі створення навчальних закладів для задоволення потреб України в освіті. Так, 22 травня 1917 р. відбулося урочисте свято в с. Кирилівці Звенигородського повіту на Київщині, там зібралися кращі сили України, щоб ушанувати пам'ять Т.Г.Шевченка, в роковини його перепоховання на Чернечій горі. Учасники свята схвалили ідею, висловлену селянами Звенигородщини про заснування гімназії ім. Т.Г.Шевченка. Тут же було засновано комітет "Калина" по збудуванню української гімназії в с. Кирилівці. Невдовзі комітет звернувся до землевласниці Ольги Миколаївни Терещенко з проханням виділити необхідну ділянку землі для побудови гімназії ім. Т.Г.Шевченка. О.М.Терещенко з розумінням поставилася до цього і дозволила громаді селян с. Кирилівки надати із складу Кирилівської економії чотири десятини землі там, де це виявиться найбільш підходящим для її побудови. І хоча ідею створення гімназії ім. Т.Г.Шевченка громаді с. Кирилівки не вдалося зреалізувати у 1917 р. внаслідок складних політично-економічних обставин, вона постійно перебувала в центрі комітету "Калина". Внаслідок цього 19 листопада 1918 р. від комісара Київської шкільної округи прийшло розпорядження за №184 на відкриття приватної (4-х класної повноправно-мішаної гімназії) на приватні кошти. На утримання цієї гімназії комітет "Калина" виділив 10000 крб. і відкрив гімназію в складі 5-ти класів³. Однак комітет прийшов до висновку, що утримувати гімназію на власні кошти він не зможе, постановив уповноважити двох своїх членів делегувати до Міністерства освіти з проханням прийняти гімназію на державні кошти. 20 січня 1919 р. делегати М.А.Мурча, Г.К.Погребний звернулися з листом до міністра народної освіти, в якому писали: "...селяни Кирилівки і всього Звенигородського повіту на цьому святі Революції постановили вшанувати нашого батька Т.Г.Шевченка живим невмирущим пам'ятником для

нащадків, збудувати гімназію в його пам'ять в с.Кирилівці, там де український геній малим хлопчиком, "сиротою в ряднині", шукаючи світло науки, ходив босими ногами"⁴. Вони також просили міністра прийняти гімназію ім. Т.Г.Шевченка на державний кошт. Ознайомившись з проханням, міністр освіти УНР І.Огієнко 23 січня 1919 р. власноручно написав у проханні "Вжити необхідних заходів, аби на пам'ять Т.Г.Шевченкові була збудована гімназія"⁵.

В часи революції 1917 – 1920 рр. було поставлено Т.Шевченкові рукотворного пам'ятника в його ріднім селі Кирилівці, а також в деяких містах України⁶.

Заходами українських громадських організацій в березні 1917 р. були вжиті заходи до відновлення Шевченківського шкільного фонду, який згодом став Українським національним фондом. Тимчасове завідування фондом доручено було М.Синицькому та О.Андрієвській. Радою українських поступовців розіслано у всі місцеві організації прохання допомогти ширити ідеї фонду⁷. Як відомо, ще в столітні роковини від дня народження Т.Шевченка у 1914 р. на сторінках педагогічного органу "Світло" було піднято питання про утворення фонду ім. Т.Шевченка для талановитих дітей українського народу. З того часу минуло шість років. Центральна Рада першого складу на кошти фонду заклала перші цеглини під велику будівлю української державності. Національний український фонд для потреби української національної школи став справою честі нашого свідомого громадянства⁸.

25 червня 1917 р. в Сумах Харківської губернії відбулася велика маніфестація за участю кількох тисяч міського громадянства, молоді, що навчалася, представників місцевих політичних та професійних організацій, присвячена пам'яті Т.Шевченка. Коло міської думи маніфестантів вітали палким словом повітовий комісар Міщенінов і голова міської думи Крамаренко. Біля Собору, з'єднавшись з духовенством, маніфестанти прийшли до Покровської площі, де на той час зібралася також сила народу. Почалась урочиста відправа панахиди по Т.Шевченкові, влаштована місцевою "Просвітою".

Цього ж дня було проведено збір грошей на користь "Національного Українського фонду". Ще зранку молодь розійшлася містом, продаючи національні атрибути й прапорці. Крім того, увечері товариство "Просвіта" провело у помешканні громадського зібрання український вечір. Тут же воно продавало українські книжки й листівки. Вся виручка від цього вечора також пішла на користь Національного фонду ім. Т.Шевченка⁹.

29 грудня 1917 р. Центральне Бюро Всеукраїнської учительської спілки розпочало заходи для влаштування в Києві Всеукраїнського учительського дому ім. Т.Г.Шевченка. Як сума всіх бажань, як осередок задоволення всіх потреб учителя цей дім повинен був містити в собі цілий ряд інституцій, які мали обслуговувати як духовні, так і матеріальні його потреби. Зала для лекцій, курсів та зібрань, центральна педагогічна бібліотека, де значну кількість літератури мали складати твори Т.Г.Шевченка. Тут же мав бути музей, експериментальна школа для перевірки нових методів навчання та виховання, лабораторія, редакція журналу. А ще – помешкання для приїжджих учителів, бюро праці, а коли можна буде, то й помешкання для тих, що стратили силу працювати¹⁰.

У травні 1918 р., вже за гетьманського уряду, київська "Просвіта" відкрила першу в Україні трудову вищу початкову школу ім. Т.Шевченка. Увесь семирічний курс навчання відбувався на принципі поєднання освіти з практичною діяльністю школярів. Для цього в школі були влаштовані різноманітні майстерні, лабораторії, фізичний кабінет. Кілька десятин землі було виділено для саду та городу. Після семи років загальної освіти учні мали змогу набути будь-яку професію. Разом з тим, від звичайних ремісничих шкіл цей заклад відрізнявся великим обсягом естетичного виховання (малювання, співи, музика, художні вироби)¹¹. В таких навчальних закладах формувалася національна педагогіка, закладена на основі спадщини Т.Шевченка.

Нового змісту набули дні пам'яті Т.Шевченка на Поділлі в роки національно-визвольних змагань. Це було пов'язано з тим, що до Кам'янця-Подільського, як тимчасової столиці УНР, у 1919 р. прибули свіжі сили української інтелігенції (історики, літератори, просвітяни). Це, зокрема, Софія Русова, Никифір Григорій (Григорій Наш), Людмила Старицька-Черняхівська, Микита Годованець, Михайло Драй-Хмара, Валерія О'Коннор-Вілінська, Володимир Січинський, Леонід Білецький, Євген Кондрацький, Василь Біднов, Петро Клепатський, Дмитро Дорошенко та інші. Така потужна інтелектуальна сила зміцнила місцеву інтелігенцію і вони

разом успішно провели в місті над Смотричем святкування 105-х роковин від дня народження Т.Г.Шевченка¹².

Під час святкування роковин Т.Г.Шевченка в березні 1920 р. розпочалося створення громадської скарбниці, звідки можна було черпати кошти на підтримування в першу чергу таких важливих для життя держави справ, як шкільна. Був відновлений Національний український фонд, на кошти якого перед загальною реформою національної школи мали розв'язуватися нагальні її справи¹³.

Велику увагу було приділено святкуванню роковин Т.Г.Шевченка у 1920 р. у вищих навчальних закладах України, зокрема в університетах. Так, рада професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету на своєму засіданні 7 березня 1920 р. ухвалила святкувати роковини Т.Шевченка 9-го березня за складеною заздалегідь програмою. Відповідно до неї в цей день о 4 годині була відслужена панахида священиком Табинським. Після неї в залі університету виступили з промовами, присвяченими життю та діяльності Т.Г.Шевченка: приват-доцент М.Плевако: "Еволюція поглядів на Шевченка", приват-доцент Л.Білецький: "Текст Шевченка у виданнях його творів" і приват-доцент Сіцінський: "Т.Г.Шевченко як маляр". Під час свята університетський студентський хор співав багато пісень на вірші Т.Шевченка¹⁴.

28 березня 1920 р. відбулося засідання історико-філологічної секції Наукового Товариства при КПДУУ, яке також було присвячено Т.Шевченкові. З доповідями виступили приват-доцент Л.Білецький: "До питання про переклад Біблії Шевченком", приват-доцент М.Плевако: "Забутий поет Ф.Голубенко (до питання про вплив Т.Шевченка на українську поезію)", приват-доцент П.Клепатський: "Гайдамаки Шевченка в світлі історії"¹⁵.

Ректор КПДУУ, професор Іван Огієнко, надаючи особливо великого значення творчості Т.Шевченка, його значному внеску в розвиток української мови і літератури провадив велику роботу по складанню "Словника і граматики мови Т.Шевченка", переважна більшість якого вже була виконана. Зокрема, слова були вже написані на картки: далі робота велася по складанню самого словника, а також відзначалися граматичні форми творів Кобзаря.

Праця професора І.Огієнка була необхідною для початку наукового дослідження літературної спадщини генія українського народу, для оцінки його поетичної творчості, що дала такі великі і глибокі наслідки. Випуск цього словника був розрахований насамперед на студентів університету, всієї української молоді, що навчалася¹⁶.

58-мим роковинам смерті Т.Г.Шевченка було присвячено черговий номер журналу "Село". Редакція його закликала читачів пам'янути його в цей день в своїх серцях "не злим тихим словом". А для найкращого вивчення і зрозуміння його думок, мрій й заповітів в журналі було надруковано декілька розвідок про життя, долю і твори українського поета, які погодилися написати викладачі КПДУУ, а також відомі українські історики й письменники, котрі перебували в цей час у Кам'янці-Подільському. Зокрема, передали журналу статті професор М.Грушевський "Шевченкове слово", приват-доцент Д.Дорошенко "Чужі люди про Шевченка", приват-доцент П.Клепатський "Т.Г.Шевченко – апостол любови, братерства і правди", С.Черкасенко "Шевченко – пророк революції", М.Коваль "Життя і доля Т.Г.Шевченка", М.Фугалевич "Великий Кобзар України Т.Г.Шевченко", протоієрей М.Гадзінський "На вічну пам'ять Батькові Тарасові" та інші¹⁷.

У Харкові, так само, як і в Києві та інших містах України, в березні 1920 р. відбулося урочисте свято пам'яті Т.Шевченка, в якому брала участь велика кількість студентів, молоді, яка навчалася тут. А робітники Харкова разом з викладачами та студентами влаштували великий похід вулицями міста, в ньому взяло участь понад 20000 демонстрантів, які співали Шевченкові пісні. Вечором в обох театрах міста відбулися Шевченківські вистави. Багато людей, особливо молодих, було одягнуто в національний одяг¹⁸.

Відзначати пам'ять великого учителя-поета Т.Шевченка в березні 1920 р. зібралися в Пирогівській школі учні всіх початкових шкіл м.Кам'янця-Подільського. Програма літературного ранку була цілком присвячена поетові і поділялася на три відділи. Перед початком свята хор проспівав "Ще не вмерла Україна". На літературному ранку були присутні майже всі учителі шкіл. Першим прочитав реферат учитель Шугаєвський на тему: "Життя Т.Г.Шевченка", в якому розповів про труднощі, з якими боровся Кобзар для визволення свого краю, свого народу,

а потім учениці жіночої школи прочитали вірші: “На роковини смерті Т.Шевченка”. Гарно проспівали “Реве та стогне Дніпр широкий” з’єднані хори жіночої Пушкінської та Гоголівської шкіл. Діти читали також вірші “Думи мої думи”, “В село”, “Кобзар”, “Човен”. Крім того, виступив хор міської жіночої школи і заспівав “Зійшов місяць”.

З глибокою зацікавленістю учні Пушкінської, Біланівської, Пирогівської, Боришковицької та Китайгородської Мукши, Олександрівської церкви і Першої та Другої Фільварецьких шкіл слухали святкові виступи своїх однолітків.

Хор жіночої школи проспівав ще “Ой гаю, мій гаю”, “На що мені карі очі”, “Ой там на горі Січ іде”, а наприкінці свята всі учасники свята заспівали “Заповіт”¹⁹.

Святкування Шевченкових народин відбулося також у державній жіночій гімназії. Перед початком свята хор гімназії виконав гімн “Ще не вмерла Україна”. Учениця Вронська прочитала свій власний вірш “До Тараса Шевченка”. Потім хор проспівав: “Реве та стогне Дніпр широкий”²⁰.

Надзвичайно важливу роль відіграло відзначення пам’яті Т.Г.Шевченка не тільки у вихованні учнів початкових і середніх шкіл України, а й дітей дошкільних закладів. З цією метою Товариством ім. Песталоцці в м.Кам’янці-Подільському 9-го березня 1920 р. було влаштовано Шевченкове свято для дітей міста. На це свято запросили дітей садка Товариства Дитячого Клубу, притулків, а також усіх, хто хотів побувати на святі. Прочитано вірш “Село” Т.Шевченка. З пісень співали: “Зелений гай”, “Ще не вмерла Україна”, “Наша хатка” та інші²¹.

Ідеї виховання на основі духовної спадщини Т.Шевченка набирали дедалі більшої ваги за УНР. Зокрема, 10 квітня 1920 р. дитячий Клуб і Товариство ім. Песталоцці в Кам’янці-Подільському брали участь у загальному святі-поході пам’яті Т.Шевченка, а 14 квітня Товариство влаштувало дитяче свято пам’яті Т.Шевченка, на якому дітьми дитячого садка, Дитячого Клубу та дитячих притулків було поставлено п’єсу в двох діях “Тарас-Дитина”, декламувалися вірші, співали пісень. На святі було більше, як сто дітей²².

14 березня 1920 р. Товариством ім. Песталоцці в Кам’янці-Подільському для дітей Дитячого Клубу, дитячого садка й притулків в залі Українського Клубу було влаштовано Шевченкове свято. Відкриваючи його, видатний педагог Софія Русова виступила з промовою “Хто такий Т.Г.Шевченко”. Газета “Наш шлях” занотувала цю подію так: “Голос авторитетного педагога плететься власно і твердо, малюючи в ясних для дитячого вуха картинних фарбах велику постать нашого славного Кобзаря”²³. Діти з цікавістю дивилися п’єсу. Потім дитячий хор заспівав “Ще не вмерла Україна”²⁴.

20 березня 1920 р. в державному театрі м.Кам’янця-Подільського відбувся літературно-вокальний ранок в пам’ять видатного поета України – Т.Г.Шевченка. Свято підготували учні й педагогічний персонал двох кам’янецьких гімназій: державної української ім. Ст. Руданського і гімназії для дорослих. На святі був присутній Головоуповноважений уряду УНР професор Іван Огієнко, багато інших відомих в Україні діячів. З доповіддю виступив викладач Якимович, в якій відзначив палку любов Т.Шевченка до України, про яку сказано поетом у Кобзарі: “Свою Україну любіть, любіть її во время люте, в останню тяжкую минуту за неї Господа моліть”. Далі було поставлено першу дію п’єси “Назар Стодоля”. Учень гімназії для дорослих Сухий прочитав реферат “Вплив творчості Т.Шевченка на гуманність людності”. Він змалював твори Шевченка з боку пробудження, об’єднання і потреби в змаганні України за свої національні ідеали. Учень Сохлуновський прочитав вірш Т.Г.Шевченка “Садок вишневий коло хати”, а вірш “На смерть Т.Шевченка” прочитав учень Горобець.

Особливо проникливо прочитав вірш учень гімназії для дорослих Гавруш “Мені все одно чи я вмру”. Ще виразніше і з більшою силою натхнення читав інший учень з тієї ж гімназії Маркович твір Т.Шевченка “До Основ’яненка”. Українська гімназія мала і власного поета Панченка, який прочитав вірш, присвячений Т.Шевченку²⁵.

Правобережна філія “Українського видавництва в Катеринославі”, яка перебувала в цей час в м.Кам’янці-Подільському, видала на початку 1920 р. такі книжки: Т.Шевченко “Маленький Кобзар” (біографія Кобзаря та 38 поезій, дозволених польською владою). Приват-доцент М.Васильківський “Релігійність Т.Шевченка, на підставі його творів”. Приват-доцент Л.Білецький “Народність чи національність у творах Т.Шевченка”.

У приватній оселі І.Марценковича в Кам’янці-Подільському поблизу собору Олександра

Невського знаходилося кооперативне видавництво “Дністер” (його закупили у Вінниці), яке розпочало свою діяльність тут ще 1911 р. виданням творів українських письменників С.Руданського, І.Волошановського та ін. Зокрема, навесні 1920 року видавництво випустило велику партію українських книжок, підручників, у тому числі творів Т.Шевченка (усього 150 назв)²⁶. Видавництвом також було розтиражовано портрет Т.Г.Шевченка. Листівна картка розміром 14 x 9 см уквітчувала поета вишитими рушниками. Нижче портрета – кобза, вінки і віньетка з написом “Слава не поляже”²⁷.

Отже, як свідчать документи, в період існування Української Народної Республіки зусиллями українських урядовців, представниками свідомої наукової й педагогічної інтелігенції, різними громадськими організаціями з широким залученням молоді все робилося для того, щоби вшанувати пам'ять видатного поета й громадського діяча Т.Г.Шевченка. Завдяки цьому невмирущій ідеї його лягли в основу навчального процесу української школи, національного виховання учнів.

¹ Євселовський Л.І., Фарина С.Я. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні. Історичний нарис. – К., 1993. – С. 99; Кукурудзяк М.Г., Собчинська М.М., 3 історії національної школи і педагогічної думки в УНР. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 113; Кравченко А. Українська загальноосвітня школа в період визвольних змагань (1917 – 1920 рр.). Україна ХХ ст. // Культура, ідеологія, політика. Зб. статей. Вип. 5. – К., 2001. – С. 73.

² Гайленко О. Дні Тараса Шевченка // Українська Ставка. – 1919. – 11 березня.

³ Центральний державний історичний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 129. – Арк. 2 б.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Гайленко О. Дні Тараса Шевченка // Українська Ставка. – 1919. – 11 березня.

⁷ Вістник Товариства “Просвіта” у Катеринославі. – 1917. – 18 березня.

⁸ Фонд трудової школи ім. Т.Шевченка // Наш Шлях. – 1920. – 11 березня.

⁹ Вістник Товариства “Просвіта” у Катеринославі. – 1917. – 25 червня.

¹⁰ Всеукраїнський Учительський Дім // Нова Рада. – 1917. – 29 грудня.

¹¹ Євселовський Л.І., С.Я. Фарина. Вказ. праця. – С. 99.

¹² Мацько В. Т.Г.Шевченко і Подільська “просвіта”. Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнського симпозиуму (19 – 20 травня 2000 року). – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 264.

¹³ Фонд трудової школи ім. Т.Г.Шевченка // Наш Шлях. – 1920. – 17 березня.

¹⁴ Університетське життя // Наш Шлях. – 1920. – 7 березня.

¹⁵ Університетське життя // Наш Шлях. – 1920. – 28 березня.

¹⁶ Наукова розробка творів Т.Шевченка // Наш Шлях. – 1920. – 9 березня.

¹⁷ Великі роковини // “Село”. – 1919. – №11. – 11 березня. – С. 4.

¹⁸ Свято Шевченка в Харкові // Наш Шлях. – 1920. – 3 квітня.

¹⁹ Святкування учнів // Наш Шлях. – 1920. – 16 березня.

²⁰ Святкування пам'яті Шевченка в державній жіночій гімназії // Наш Шлях. – 1920. – 17 березня.

²¹ Наша школа. / Бюлетень Т-ва ім. Песталоцці в Кам'янці на Поділлі // Наш Шлях. – 1920. – 4 квітня.

²² Наша школа // Наш Шлях. – 1920. – 16 квітня.

²³ Шевченківське свято // Наш Шлях. – 1920. – 20 березня.

²⁴ Там само.

²⁵ Самко. Пам'яті Т.Шевченко // Наш Шлях. – 1920. – 24 березня.

²⁶ Русова С. Катеринославське видавництво // Трудовий шлях. 1920. – 26 червня.

²⁷ Мацько В. Вказ. праця. – С. 264.